

Просвітництво як ідейний рух та літературна доба

Чим людина розумніша, тим вона вільніша. Вольтер
Знання – це сила. Ф.Бекон

Зміст

1. Визначення	1
2. Представники:	2
4. Історичні передумови.	2
5. Географічні та наукові відкриття.	2
6. Ідеологія просвітництва.	2
7. Філософська основа	2
8. Мета	2
9. "Енциклопедія, або тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел" (1751 – 1780 рр)	2
10. Герої	3
11. Основні ідеї	3
12. Художні напрями літератури просвітництва	3
Просвітницький класицизм	3
Просвітницький реалізм	4
Сентименталізм	4
"Штюрмерство"	4
Рококо	4
13. Жанрове розмаїття літератури XVIII ст.	5
14. Громадське життя доби просвітництва.	5
15. Масонство.	5
16. Значення просвітництва.	6
Джерела	6

1. Визначення

Просвітництво – це ідейно – політичний і естетичний рух (доба), важливий етап розвитку європейської ідеології та культури (зокрема, літератури) наприкінці XVII – на початку XIX ст. Просвітництво зародилося в Англії, а найвищого розвитку досяг у Франції.

Просвітництво називали - добою світочів, добою Розуму, "царством розуму". І.Кант у 1784 р. присвятив Просвітництву спеціальну статтю «Що таке Просвітництво?» і назвав його «виходом людини зі стану неповноліття»

Гасла: просвітництво, розум, свобода (просвітлювати, розвивати, виховувати); "Ідеї правлять світом". "Знання - це сила"

2. Представники:

у *філософії* – Дж.Локк, К.А. Гельвецій;

у *літературі* - Вольтер, Д.Дідро, Ш.Л.Монтеск'є, Дж.Свіфт, Д.Дефо, Й.В.Гете, Ф.Шиллер, Г.Е.Лессінг;

у *музиці* - Й.С.Бах, Моцарт, Бетховен, Й.Гайдн, Глюк,

у *культури* – Е.М.Фальконе, Ж.А.Гудон;

у *живописі* - В.Хогарт, Т.Гейнсборо, Ж.Б.Грез, Ж.Б.С.Шарден, Ж.Л. Давид, Жан Антуан Ватто.

Діячі Просвітництва виступали *«громадянами світу»*

4. Історичні передумови.

Буржуазна революція в Англії (1688— 1689). Велика Французька революція (1789— 1794). На політичну арену виходять представники третього стану.

«Освічений абсолютизм» – політика, здійснювана у XVIII ст. в деяких європейських монархічних державах. Її змістом було знищення або перетворення "зверху" найбільш застарілих феодальних порядків.

5. Географічні та наукові відкриття.

Географічні відкриття в Тихому океані (о-ви Пасхи, Таїті та Гавайї, східне узбережжя Австралії) Я. Роггевена, Джеймса Кука, Л. А. Бугенвіля, Ж. Ф. Лаперуза.

Наукові відкриття. Карл Лінней у статті «Види рослин» описав тисячі видів флори та фауни і дав їм подвійні латинські найменування. Ж. Л. Бюффон увів у науковий обіг термін «біологія», позначив ним «науку про життя». Ш. Ламарк висунув першу теорію еволюції. У математиці Ісаак Ньютон і Г. В. Лейбніц майже одночасно відкрили диференціальне й інтегральне зчислення. Засновник сучасної хімії А. Л. Лавуазьє склав перший перелік хімічних елементів.

6. Ідеологія просвітництва.

Дж. Локк «Дослід про людський розум». Г. Лейбніц «Нові роздуми про людський розум». І. Кант «Критика практичного розуму». К. Гельвецій «Про розум». **Після статті Іммануїла Канта «Відповідь на запитання: що таке Просвітництво?» (1784) закріпилася назва доби — Просвітництво**

7. Філософська основа

– раціоналізм (Рене Декарт «Я мислю, отже я існую»)

8. Мета

- нести в маси освіту, світло пізнання, ідеї, які могли виховувати і наставляти людей на шлях істини; змінити цей недосконалий світ за законами розуму; боротьба з феодалізмом, абсолютизмом, духовенством; пропаганда книг і знань, бібліотеки, створення перших енциклопедій

9. "Енциклопедія, або тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел" (1751 – 1780 рр)

налічує 35 томів. Енциклопедія вміщує матеріали, присвячені найрізноманітнішим галузям знань: історії, математиці, філософії, літературознавству тощо. Її називали - **«Біблія нового часу»**.

Автори: *Дені Дідро* - головний редактор, французький письменник; *Жан Лерон Д'Аламбер* – французький математик, механік, філософ, політик; *Шарль Луї Монтеск'є* – філософ, просвітник, правознавець; *Жан-Жак Руссо* - французький

Розміщення матеріалу на сторонніх сайтах ЗАБОРОНЕНО!

письменник, музикант; **Клод Адріан Гельвецій** – французький філософ, політик; **Поль Анрі Гольбах** – французький філософ і політик.

10. Герої

— люди науки, мистецтва, державні діячі-реформатори.

Ідеальний герой — "природна людина", не зіпсована порядками і забобонами феодально-монархічного суспільства. **Природна людина** (як літературне поняття) — тип персонажа, який виник у літературі Просвітництва. Часто — герой, який виріс на природі й не зазнав згубного впливу цивілізації; персонаж, який відмовляється від суспільних умовностей і надає перевагу природному праву. Яскраві приклади — П'ятниця («Пригоди Робінзона Крузо») і Гурон («Простак»).

Просвітителі хотіли бачити в людині *«природну особистість»* (Ж. Ж. Руссо), *«поєднання краси й добра»* (Й. Й. Вінкельман), *«розумну істоту»* (Вольтер), *«практичну людину»* (Д. Дефо), *«справедливу людину»* (Д. Дідро)

11. Основні ідеї

- Культ розуму та науки
- Ідея освіченого монарха.
- Віра в перетворюючу силу ідей та освіти
- Ідея «природної» людини.
- Наслідування природи
- Вплив суспільного і природного середовища на формування людини
- Надання переваги досвіду
- Проголошення цінності людини незалежно від її походження, утвердження рівності всіх людей
- Виховання гармонійної людини за законами розуму та природи
- Утвердження великої виховної ролі літератури, мистецтва в суспільстві
- Деїзм як особлива форма релігії: її прихильники переконані, що хоча Бог і є джерелом усього існуючого, він не втручається безпосередньо в земне життя.

12. Художні напрями літератури просвітництва

У XVIII ст. паралельно співіснували три основні художні напрями — *просвітницький класицизм і просвітницький реалізм, сентименталізм, рококо*

Просвітницький класицизм

1) Просвітницький класицизм – напрям у літературі XVIII ст., який розвивав основні формальні принципи класицизму, але був наповнений новим змістом, суголосним ідеям доби Просвітництва: - *громадянський обов'язок* людини полягає в тому, щоб служити інтересам і потребам суспільства, ідеалам свободи, рівності, братерства (афористичне гасло класициста П'єра Корнеля: «Щастя народу полягає в тому, щоб служити своєму королю», — ідейний лідер Просвітництва Вольтер переформулював тепер так: «Щастя короля — служити своєму народові»); - *переосмислили значення античності* (античність мала сприяти утвердженню гармонії й краси у реальному житті, показуючи приклад для наслідування).

Проблематика: актуальна і соціально вагома

Представники: у літературі - Вольтер, Монтеск'є, А. Шеньє, Дені Дідро, Жан-Жак Руссо, Бомарше, Фонвізін, Гете, Шиллер; **живописі** - Жан-Луї Давід, Д. Рейнолдс; **музиці:** К. В. Глюк.

"Веймарський класицизм". Естетичну програму "веймарського класицизму" розробили у 1790 рр. Гете й Шиллер, які жили у німецькому місті Веймар. **Основні положення:** звернення до античності як ідеалу формування гармонійної, вільної і гуманної

Розміщення матеріалу на сторонніх сайтах ЗАБОРОНЕНО!

особистості, узагальненість і природність образів, довершеність форми, поєднання раціоналістичної ясності і тонкого ліризму, перетворення дійсності засобами мистецтва.

Представники: Гете, Шиллер

Просвітницький реалізм

2) Просвітницький реалізм – напрям в літературі XVIII ст., який характеризувався правдивим відтворенням реалій життя і пропагуванням просвітницьких ідей.

Риси: - вірність дійсності, прагнення до достовірності зображення; - реалістичний спосіб мислення; - особливого значення надається проблемам виховання; - наслідування природи; - інтерес до приватного життя; - соціальний аналіз, викривальна спрямованість; - герої розкриваються в розвитку, у різноманітних зв'язках зі світом.

Представники: у літературі - Даніель Дефо, Джонатан Свіфт, Генрі Філдінг, Роберт Бернс; **у мистецтві** - В. Хогарт, С. Шарден.

Сентименталізм

3) Сентименталізм (від франц. sentiment — почуття, чуттєвість) — це літературний напрям др. пол. XVIII — поч. XIX ст., що характеризується прагненням відтворити світ почуттів людини та викликати у читачів співчуття до героїв. Сентименталізм дістав свою назву від роману англійського письменника Лоренса Стерна «Сентиментальна подорож по Франції та Італії» (1768).

Девіз: «Я відчуваю — отже, існую» Жан-Жак Руссо

Риси сентименталізму: - культ почуттів та природи; - увага до внутрішнього світу людини (сентименталісти започаткували психоаналіз); - здатність простої людини на глибокі почуття, пристрасті й переживання; - утвердження цінності людської особистості незалежно від її соціального стану

Філософська основа сентименталізму – сенсуалізм (Дж.Локк, Юм) «Немає нічого в інтелекті, чого не було раніше в почуттях. Розум – це поєднання всіх почуттів»

Представники: у літературі - Л. Стерн, С. Річардсон «Клара Гарлоу, або історія молодої леді»(Англія), Ж. Ж. Руссо (Франція), М. Карамзін «Бідна Ліза» (Росія), Гете «Страждання молодого Вертера» (Німеччина), Г.Квітка-Основ'яненко (Україна); **у живописі** - Т. Гейнсборо, В. Л. Боровиковський, Ангеліка Кауфман, Вільям Гамільтон; **у музиці** - К.Ф.Э. Бах, А.Э.М. Гретрі, П.А. Монсіні, Ф.А. Філідор, Н. Дезед

"Штюрмерство"

4) "Штюрмерство" - німецький просвітницький рух 70-80 рр. XVIII ст. Назва походить від п'єси німецького драматурга Фрідріха Максиміліана Клінгера «Буря і натиск» («Sturm und Drang»), від слова «Sturm» — буря.

Риси: - національна своєрідність і народність мистецтва, - зображення сильних пристрастей, героїчних діянь, характерів, - заперечення раціоналізму в мистецтві, - утвердження сили й багатогранності людських почуттів.

Теоретик - філософ критик Йоганн Готфрід Гердер

Представники: Йоганн Вольфганг Гете та Фрідріх Шиллер (Німеччина).

Рококо

5) Рококо (від франц. мушля вибагливої форми) - художній стиль гедоністичного гатунку, що обстоював культ грації, шляхетності, вишуканого естетизму.

Риси: тяжіння до вираження в мистецтві краси й насолод, які не пов'язані із соціальним життям; - орієнтація на смаки вищих аристократичних верств населення; - святковість, декоративність, театральність стилю; - пишність, багатство, оригінальність художньої мови; - естетизм, святковість, декоративність, театральність, увага до найменших дрібниць; - прагнення радувати і вражати зір, слух, уяву, нагадувати про насолоди життя

Представники: у літературі - П. О. Бомарше, Д. Дідро, Х. М. Віланд; **у живописі** - Ж. А. Ватто, Ф. Буше. Стиль рококо знайшов яскраве втілення і в архітектурі, музиці, предметах побуту, інтер'єрі.

13. Жанрове розмаїття літератури XVIII ст.

- *Епістолярний роман (роман у листах)* - Й.В. Гете «Страждання молодого Вертера», Ж.Ж. Руссо «Юлія, або нова Епоїза», Річардсон «Клариса»
- *Дорожні нотатки, щоденники* - Л. Стерн «Сентиментальна подорож по Франції й Італії», О. Радищев «Подорож з Петербурга до Москви»
- *Реалістичний роман* - Д. Дефо «Робінзон Крузо»
- *Сатирично-фантастичний роман* - Дж. Свіфт «Мандри Гуллівера»
- *Філософська повість* - Вольтер «Простак»
- *«Міщанська драма»* - Ф. Шиллер «Розбійники»
- *Комедія* - П. Бомарше «Весілля Фігаро»
- *Трагедія* - Й.В. Гете «Фауст»
- *Соціально-побутовий роман* - Г. Філдінг «Історія Тома Джонса, знайди»
- *Автобіографії* - Б. Франклін «Автобіографія»
- *Наукові, соціально-політичні, критичні статті* - «Енциклопедія наук, мистецтв і ремесел» (під керівництвом Д. Дідро)

14. Громадське життя доби просвітництва.

Для епохи Просвітництва властиве нове суспільне явище - виникнення сфери громадського життя, тобто інституцій, де відбувалися дебати щодо важливих для суспільства проблем. До таких інституцій належали новостворені *академії та наукові товариства, гуртки, салони, кав'ярні, масонські ложі* тощо. В Європі й Америці сформувалося міжнародне «віртуальне» товариство, яке отримало назву *«Республіка листів»* (Respublica literaria). Члени цього товариства обмінювалися думками через кордони держав, листуючись один із одним.

Літературні салони зародилися у Франції в епоху правління Людовика XIV. Зазвичай господиня салону запрошувала до себе якусь знаменитість, письменника або філософа, який розпочинав дискусію на цікаву для гостей філософську, суспільну або політичну тему. Господарями салонів були й чоловіки. Найвідоміший із них салон барона Гольбаха, в якому збиралися Дідро, д'Аламбер, Гельвецій, Мармонтель, Реналь, абат Гальяні та інші. *Кава* з'явилася в Європі в 17 ст. На початку 18 ст. кав'ярні Оксфорда, Лондона і Парижа стали *виконувати роль наукових і літературних клубів*. В паризькому «Café Procope» зародилася ідея «Енциклопедії». Кав'ярні Лондона та Оксфорда стали свого роду «грошовими університетами», де в атмосфері, вільній від університетської строгості, читалися лекції і проводилися демонстрації наукових експериментів. Однак, до кінця століття кава стала дешевшою і доступнішою ширшим колам буржуазії, і кав'ярні втратили просвітницький статус. Найкращі з них, втім, перетворилися в закриті клуби з обмеженим членством.

Академії та рівнозначні їм наукові товариства на кшталт *Лондонського королівського* сформувалися у великих європейських державах у 17 ст. Вони сприяли розповсюдженню наукових знань і заохочували наукові дослідження. Професія вченого набула престижності. *Французька академія наук* регулярно оголошувала конкурси на найкращі наукові дослідження, Французька академія публікувала словники французької мови й сприяла її стандартизації. Зусиллями Леонарда Ейлера піднявся рівень спочатку *Пруської академії наук*, а потім *Петербурзької академії наук*.

15. Масонство.

Складовою частиною Просвітництва було братерство вільних каменярів, масонство, всесвітній орден, який ставив перед собою мету змінити суспільство шляхом впливу на владні органи і державних діячів. Чимало просвітників належали до тієї чи іншої масонської ложі (Монтеск'є, Вольтер, Александр Поуп, Горас Волпол, Роберт Волпол,

Розміщення матеріалу на сторонніх сайтах ЗАБОРОНЕНО!

Моцарт, Гете, Фрідріх Великий, Бенджамін Франклін, Джордж Вашингтон). Деякі масонські символи увійшли до символіки Сполучених Штатів Америки.

«Всевидяче око» на прибережному камені в Ольвії

«Всевидяче око» на французькій «Декларації прав людини і громадянина»

«Всевидяче око» на американському доларі. В основі піраміди — римськими — «1776» — рік заснування США»

«Всевидяче око» на українській купюрі в 500 гривень

16. Значення просвітництва.

Саме просвітники *висунули привабливі та актуальні й нині гасла свободи, рівності, братерства, заклали основи демократичного устрою сучасного цивілізованого світу, саме на їхній ідеології засновані конституційні засади багатьох сучасних держав і різноманітні декларації та хартії прав людини.*

Усе те, що ми нині шанобливо називаємо європейськими цінностями, багато чим зобов'язане діяльності тих добре освічених і надзвичайно талановитих людей — просвітників. І передовсім саме добі Просвітництва з її «фаустіанським» духом жаги пізнання завдячує західна цивілізація, що вона досягла того рівня розвитку, на якому нині перебуває.

Після Другої світової війни разом з народженням постмодернізму деякі особливості сучасної філософії та науки стали розглядатися як недоліки: надмірна спеціалізація, неувага до традиції, непередбачуваність і небезпеку непередбачених наслідків, а також нереалістична оцінка і романтизація діячів Просвітництва. Макс Хоркхаймер і Теодор Адорно навіть вважають, що Просвітництво побічно породило тоталітаризм.

Джерела

Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури XVII–XVIII століття: навч. посібник. [для студ. вищ. навч. закл.]/ Г. Й. Давиденко, М. О. Величко — [2-ге вид.]. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — С. 86-88

Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література: Підручн. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. — К.: Грамота, 2009. — С. 96-114

Назарець В. М. Зарубіжна література: Підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: Вежа, 2009. — С. 66-76

Паращич В. В. Історичні умови та провідні ідеї Просвітництва. Вплив філософії на літературу й культуру доби. Художні напрями (просвітницький класицизм, просвітницький реалізм, сентименталізм) / Усі уроки зарубіжної літератури. 9 клас. I семестр.— Х. : Вид. група «Основа», 2017. — С. 25-32

Півнюк Н. М. Зарубіжна література: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. О. Півнюк, Н. М. Гребницька, Г. М. Строганова. — К. : Освіта, 2009. — С.48-56